

Rosta Andrea

A fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzés

(Ph.D. értekezés tézisei)

Miskolc, 2006.

**Miskolci Egyetem
Állam és Jogtudományi Kar
Bűnügyi Tudományok Intézete
Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék**

ROSTA ANDREA

FIATALKORI BÜNNÖZÉS ÉS BÜNNEMEGELŐZÉS

Ph.D. értekezés

(a Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, „A magyar állam- és jogrendszer, jogtudomány továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra” című doktori programjának, „A bűnügyi tudományok fejlődési irányai” című alprogramja)

tézisei

Miskolc, 2006.

I. A kutatás tárgya és céljai

A bűnözés elemzésekor a fiatalkori bűnözés vizsgálata kiemelt fontosságú feladat, (legyen ez akár a fiatalkori bűnözés struktúrájának, a bűnözés időbeli és térbeli alakulásának a vizsgálata, vagy akár okkutatás), mert egyrészt ezek az elkövetők a felnőttkorú bűnözők potenciális utánpótlását jelenthetik. Másrészt a korai pszichoszociális beavatkozás esetükben több pozitív eredménnyel kecsegtet, mint felnőttkorú társaiknál, hiszen életkori sajátosságukból adódó könnyebb befolyásolásukat kihasználva, azt nemcsak rossz, hanem jó irányba is megtehetjük, így a megelőzés lehetősége náluk kedvezőbb. Ráadásul azt sem szabad szem előtt téveszteni, hogy a fiatalkori bűnözés kedvezőtlen alakulása egyszersmind úgy is értelmezhető, mint ami valamilyen formában a felnőtt társadalom kudarcát, kritikáját adja. A téma – fogalmazhatunk úgy is, mindenkor – aktualitását a fenti állítások mindenképpen megerősítik. Az előbbi általában vett igazságok mellett, a fiatalkorú bűnelkövetőkre irányuló érdeklődésünk másik alapját a prevenció témájában mutatkozó élénkülés adta. Az elmúlt évtized egyik jelentősebb hazai jogi/büntetőjogi reformjai a fiatalkori elkövetők büntetőjogi kezelésére irányulnak.¹ Mindamelllett, hogy a gyermekvédelem intézményeiben is előtérbe kerültek a kriminalizálódó fiatalokra irányuló szakmai elképzelések.² Általában elmondható, hogy a bűnmegelőzés előtérbe kerülése napjainkban világjelenség. Számos nemzetközi egyezmény és ajánlás foglalkozik a témával, illetve jöttek létre szakosított nemzetközi szervezetek, intézmények, lévén, hogy a bűnözés növekedése és kedvezőtlen struktúrája, hatékony bűnmegelőzési programok kialakítását igényli. Hazánkban a bűnmegelőzés dominanciája fogalmazódik meg a „*Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról*” szóló Országgyűlési Határozatban,³ illetve legfőbb szinten jelenleg is folyik a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló elképzelések szerint a bűnmegelőzésről szóló törvény tervezetének előkészítése. A bűnözés prevenciójának mindig is kiemelt célterülete volt – és nincs ez másképp ma sem – a gyermek és fiatalkorúak kriminalitása. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája dokumentumában is a gyermek- és fiatalkori bűnözés

¹Többek között az: 1995. évi XLI. törvény Országgyűlési határozat – A büntető jogszabályok módosításáról., A 2003. évi XIV. törvény Országgyűlési határozat - A pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról., 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet - A Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes igazságügyminiszteri rendeletek módosításáról.

²Például az 1991. évi LXIV. törvény Országgyűlési határozat - A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20.-án kelt Egyezmény kihirdetéséről., az 1997. évi XXXI. törvény Országgyűlési határozat - A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról., az 1993. évi 79. törvény, a Közoktatási törvény.

³Az Országgyűlés 115/2003. (X.28.) OGY határozata a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról. Elfogadva 2003. október 20.

csökkentése prioritási pontként, hangsúlyozott beavatkozási célcsoportként határozódik meg, összhangban az Európai Unió bűnmegelőzési programjával.

Mindezen előzményeként a disszertáció tárgya a fiatalkori bűnözés és megelőzés.

Az értekezés célja, hogy:

1) A hazai fiatalkori kriminalitás jelenségének helyzetelemzését adja.

Így kerül sor az adott korosztály kriminalitásának morfológiai és etiológiai elemzésére.

2) A bűnözők tevékenységének visszaszorítására, megelőzésére, megakadályozására szolgáló intézményrendszereket bemutassa.

Ennek fényében arra tettünk kísérletet, hogy a bűnmegelőzés témakörét, különös tekintettel a fiatalkorúak prevenciójára, átfogóan körüljárjuk: a bűnmegelőzés alapelveinek, céljainak felmutatásától, a rendelkezésre álló modellek bemutatásán át, a bűnmegelőzés hazai történeti alakulásán keresztül, a jelenleg érvényben lévő bűnmegelőzési gyakorlat és intézményháló értékeléséig. A dolgozat itt tér ki a hazai érvényben lévő bűnmegelőzési rendszer, illetve a bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának bemutatására úgy, hogy közben vizsgálat tárgyává teszi a témában mutatkozó nemzetközi szervek elvárásait, az irányadó jogi normákat. Ha európai normákról beszélünk egy adott problémakörrel kapcsolatban, elengedhetetlennek tűnik, hogy más európai országok jogszabályi megoldásait, s a külföldi szakirodalomban felvázolt problémákat is tárgyaljuk, a hazai szabályozás áttekintése mellett.

A bűnözést megelőző, visszaszorító intézmények vizsgálata témakörében kerül sor a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozás történeti áttekintésére is (a büntetőjogot, mint a bűnözés megelőzésére irányuló állami intézkedések sajátos csoportját értelmezzük) a Csemegi kódextől kezdve, a hatályos büntető törvénykönyvig bezárólag. Itt is kitekintünk a nemzetközi, különösen a hazai rendszertől eltérő megoldások felé.

3) A fiatalkorú bűnelkövetők keményebb magját jelentő bűnismétlő (visszaeső) bűnözőkről képet adjon.

Így kerül sor egy empirikus, szociológiai adatfelmérésen alapuló börtön vizsgálatra, a tököli és a szirmabesenyői fiatalkorú bűnismétlő elítéltek körében.

II. A kutatás módszerei

A dolgozat elkészítése során több módszert is alkalmazunk, alapvetően az egyes témák jellegéhez igazodva. A témakör komplex feldolgozásának igénye tette szükségessé, hogy az egyes fejezetekben más-más módszerrel éljünk. A téma szempontjából jelentős fogalmak és jogintézmények bemutatásánál a jogdogmatika eszközét használjuk fel. A fiatalkori

kriminalitás megismerésekor, bűnözési gyakorlatuk számszerű adatainak feldolgozását a kriminálstatisztikai adatszolgáltatásra alapozva, másodelemzéssel végezzük. A korosztály bűnözésének etiológiáját a társadalmi valóságra tekintettel, és a már meglévő tudományos kutatások és eredményeik tükrében, az elemző módszer segítségével dolgozzuk fel. A fiatalkorúak önálló büntető igazságszolgáltatása kialakulásánál eszmetörténeti-intézménytörténeti megközelítés dominál. Ennek szerves folytatásaként az értekezés szintén történeti módszerre támaszkodik a kriminalitásuk hazai szabályozásának, és a fejlődés állomásainak felvázolásakor, illetve a hazai bűnmegelőzés történelmi alakulásának taglalásában is. A bűnmegelőzés jelenlegi szabályozását felölelő fejezetekben a nemzetközi egyezmények, ajánlások vonatkozásában a dokumentum-elemzés, az egyes országok nemzeti bűnmegelőzési stratégiája főbb jellemzőinek bemutatásakor a leíró, míg a magyar hatályos szabályok áttekintésekor a jog-összehasonlító módszer mellett, a kritikai módszert vesszük igénybe. Az egyes fejezetek végén részösszegzéseket, az értekezés befejező részében pedig, továbblépési javaslatokat olvashatunk, ezek főleg a korábban feltárt összefüggések és megállapítások szintézisének alapulnak. Az egyes tézisek, tendenciák, folyamatok irányainak jobb áttekinthetősége, a különbségek és hasonlóságok szemléletesebb kiemelése érdekében az értekezés függelékében több táblázatot, diagramot helyezünk el.

Az elvégzett empirikus kutatás a survey módszerét alkalmazza, ezt egészíti ki az elítéltek önéletrajzának dokumentum elemzése. A kérdőívek segítségével begyűjtött adatok elemzése SPSS programcsomag segítségével statisztikai elemzési módszerrel, valamint az önéletrajzok esetében szövegelemzés technikájával történik.

III. A kutatás eredményei

A disszertáció célja - a fiatalkori kriminalitás helyzetelemzését követően -, hogy a bűnmegelőzés kérdésének, különös hangsúllyal a fiatalkori elkövetések prevenciójára, átfogó áttekintését adja. Hatékony bűnmegelőzés alapja a tényleges helyzet, jelen esetben a fiatalkori bűnözés állapotának pontos felmérése, egyfelől a bűnözés mennyiségi és minőségi mutatóinak megismerése (a bűnözés terjedelmére, dinamikájára és struktúrájára vonatkozólag), másfelől a bűnözéshez vezető út (a bűnözést kiváltó okok és azoknak a körülményeknek a felismerése, amelyek között ezek az okok hatnak) felderítése felől. A helyzetértékelés során a területekre térünk ki. Mindemellett bizonyos bűnmegelőzési javaslatok kidolgozása további kérdések megválaszolását is igénylik. Többek között olyan elméleti és gyakorlati kérdések megválaszolását, hogy egyáltalán mi a bűnmegelőzés célja, a megelőzés alapelvei adott

esetben; a bűnmegelőzés fogalmának lehetséges értelmezései, milyen bűnmegelőzési fogalommal dolgozunk, ezek egyszersmind a bűnözés elleni küzdelem alanyainak a tágabb vagy szűkebb körét, illetve a bűnmegelőzés szolgálatába állítható eszközöket is kijelölik; továbbá milyen nemzetközi ajánlásokat és kötelezettségeket kell figyelembe venni; milyen beavatkozási módszerek és modellek állnak rendelkezésre, s adott esetben ezek közül melyik hasznosítható és milyen feltételek mellett. Az értekezés e területeket is vizsgálat alá veszi.

Amióta létezik bűn, azóta együtt jár a bűnüldözéssel, a büntetéssel, a büntetés-végrehajtásával és a bűnmegelőzéssel. Ez az öt szervesen együtt jár, bármelyik elképzelhetetlen a másikkal nélkül. A fogalmak tehát örökök, csupán a hozzájuk fűzött tartalom változott, s a társadalmi viszonyok adott alakulása, illetve a mindenkori tudomány fejlettségi szintje szerint ez továbbra is változik. Az értekezés a bűnmegelőzés kapcsán, a kriminalitás prevenciójának – a dolgozatban részletezett – lehetséges típusai közül, (tekintettel a hazai bűnmegelőzésnek ma legfőbb irányadójául szolgáló, „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája” című dokumentációjára) a társadalmi megelőzés és a büntető igazságszolgáltatás együttes értelmezésében gondolkodik. (Nem minden kutató gondolkodik a bűnmegelőzés modelljének meghatározásakor, az előbbi felosztásban.) A társadalmi bűnmegelőzés, illetve a büntető igazságszolgáltatás rendszerének kettősége, mint egy lehetséges bűnmegelőzési modell, nem új keletű, lényegében egy korábbi felosztás megújult formáját adja, amely felosztás a bűnmegelőzés típusait a megelőző intézkedések típusai szerint határozza meg. E szerint vannak a bűnmegelőzés jogi, egyéb állami és/vagy társadalmi eszközei. A dolgozat ezen a gondolati vonalon haladva igyekszik mélységében bemutatni a hazai bűnmegelőzés jelenlegi rendszerét, továbbá a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatást, mindkét esetben kitérve az egyes országok szabályozási irányaira, valamint a nemzetközi elvárásokra és dokumentumokra.

A kutatás megállapításai:

- 1) Nincs egzakt megfogalmazása a bűnmegelőzésnek, e fogalom, illetve a prevenció céljai tekintetében is, a hazai szakírók között vélemény eltérések találhatók, mindamellett, hogy a különböző szerzők eltérő bűnmegelőzési fogalmai, illetve a prevenció típusai meghatározásában sok az átfedés.
- 2) A magyarországi '90-es évek elején bekövetkezett rendszerváltozás felgyorsította mind az állami, mind a közéleti (egyéni) bűnmegelőzési aktivitást. E mögött két hajtóerő áll, egyfelől a rendszerváltás után bekövetkező kriminális fertőzöttség soha nem látott növekedése, másfelől a nemzetközi trendhez (nemzetközi intézmények, szervek, jogi normák, elvárások stb.) való csatlakozás szükségessége.

- 3) Hazánk, a „*Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája*” dokumentumban deklarált elvekkkel felzárkózott az eu-kompatibilis bűnmegelőzéssel rendelkező országok közé, ugyanakkor végrehajtására, nem minden esetben áll megfelelő anyagi és szakmai tőke, rendelkezésre. Továbbá még mindig nem érezhető a bűnmegelőzés társadalmi közüggé válása.
- 4) A büntető igazságszolgáltatás a bűnmegelőzés speciális része, amennyiben a nevelés, a reszocializáció, illetve a reintegráció, - mint a prevenció fontos eszközei - részét képezik a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerének, mind külföldön, mind idehaza.
- 5) A hazai kriminológusok valamint a büntető-jogtudomány teoretikusai, továbbá a gyakorlati szakemberek (az ügyészi, bírósági területek képviselői) bűnmegelőzési prioritásai között, kevésbé jelenik meg a veszélyesebb bűnelkövetői réteg. (Ennek még az sem mond ellent, hogy a „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában” a visszaesők, mint kiemelt beavatkozási célcsoport fogalmazódik meg.) A hazai kettős nyomtávú büntetőpolitika alakulásával/kialakulásával a bűnelkövetők súlyosabb esetei kikerültek az elméleti és nemegyszer a gyakorlati szakemberek érdeklődése köréből. Bűnmegelőzésükkel kapcsolatos tennivalók jobbra a büntetés-végrehajtás területén történik, a rájuk vonatkozó más elbánás elve (prevenciójukat szem előtt tartva) teljesen hiányzik a hazai rendszerből.

A kutatás eredményeinek részletezése:

1) Voltak olyan korok, amikor annak jellemző bűnmegelőzési koncepciója a represszióra épített, vagyis a bűncselekmények elleni küzdelem legfontosabb eszközének a kényszert, a megtorlást tartották (a gyakorlatban döntően, míg az elméleti munkák közül némely már szólt a bűnmegelőzés fontosságáról). Ez nyilvánult meg Európa szerte az első büntető kódexek kialakításakor, a proporciónális büntetési tételek kiszabásában. A bűnmegelőzés ezen tartalma változott meg a felvilágosodással, amikor a represszió tagadásából kialakult a prevenció gondolata, s a reformmiskolák térnyerésével a büntető törvények bizonyos módosulásai is bekövetkeztek. Többek között először kerültek megfogalmazásra olyan szankciók (többek között a nevelési célzatú intézkedések), amelyek már a represszió nélküli bűnmegelőzés szolgálatában állottak. Lényegében az európai kultúra története folyamán mindkét elméleti irányvonal jelen volt, és napjainkban is jelen van, hol egyik, hol másik dominanciája mellett, és hatott/hat a kodifikációs munkákra. Hosszú időn keresztül a bűnmegelőzés alapjait a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás jelentették, mindaddig,

amíg fel nem ismerték az előbbi területeken túli társadalmi védelmi mechanizmusok szükségességét, és prevenciók potenciáljait. Ma már nyilvánvaló, és a „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája” is amellett foglal állás, hogy „*a jó közbiztonság nem valósítható meg kizárólag a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás hagyományos garanciáiban gazdag rendszerében*”.⁴ Mindemellett sem nélkülözhető a bűnözés csökkentése és a bűnmegelőzés tekintetében az előbbi intézmények működése, mintegy speciális feladatokat ellátó kiegészítői a társadalmi bűnmegelőzésnek. Feladatukat - a bűncselekményeket elkövetők felkutatásában, és a társadalmi felelősségrevonásukban – semmi és senki sem pótolhatja, így munkájuk hatékonysága, illetve az ahhoz kapcsolódó eszközök, lehetőségek különös odafigyelést érdemelnek.

Ma már kevésbé vitatott, hogy a bűnözés prevenciója nem nélkülözheti sem a büntetőjog, sem az ezen kívüli állami, és nem állami megelőzési eszközöket. Ugyanakkor továbbra is szembesülhetünk magának a prevenció fogalmának nehézségével (mi az, hogy megelőzés, mi a célja). Ráadásul a definíciós problémákon túl a bűnmegelőzés különböző típusainak átláthatóságát nehezíti az is, hogy a különböző szerzők és szakemberek mást értenek a bűnmegelőzés ugyanazon válfaja alatt, illetve azonos fogalommal illetnek eltérő jelenségeket, továbbá a kategóriarendszerek összecsúsznak és átfedik egymást, mindezek kétségesé teszik a bűnmegelőzés hatékonyságát is. A bűnmegelőzés elméleti kérdései köréből talán ez a legtitiztatlanabb terület, ami annál inkább aggályos, mivel a mindenkori bűnmegelőzési stratégia és eszközrendszer kidolgozása ezen alapszik.

2) Az értekezés a hazai bűnmegelőzés történetének összefoglalóját a '70-es évekkel kezdte. Az ezt megelőző időszakban a politikai-jogi voluntarizmus miatt és ezzel összefüggésben az empirikus kutatások hiányában, a témában megjelent szakirodalomról elmondható, hogy szórványosan megjelenő, eseti jellegű beszámolók voltak, illetve tartalmilag kimunkálatlanok és legtöbbször röviden elintéztettek. Másfelől az előzővel összefüggésben a szakemberek részéről nem fogalmazódtak meg mélységében kidolgozott, átfogó és megalapozott profilaktikai előterjesztések. Továbbá maga a politikai elit sem állt az ügy mellé. Hazánkban az 1970-es évek elejétől merült fel állami igényként a bűnmegelőzés kérdése, így voltak minisztériumi szintű történi kezdeményezések. Ezekkel a határozattervezetekkel a központi szervek egyet is értettek, a legfőbb szinten azonban sorra kudarcot vallottak, a kormány nem tűzte napirendre a bűnmegelőzés ügyét. Voltak már rendeletek a bűnmegelőzés társadalmi szintű kiépítésére, ezek a rendelkezések azonban a gyakorlatban nem úgy valósultak meg,

⁴Az Országgyűlés 115/2003. (X.28.) OGY határozata a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról. Elfogadva 2003. október 20. Magyar Közlöny 2003/123. szám. pp. 9294-9348. (p. 9296.)

ahogy kellett volna, nem a társadalmi bűnmegelőzés, hanem annak társadalmibbá tétele következett be, a civil kezdeményezések korlátaival és döntési lehetőségek nélkül, illetve a rendőrség tekintélyével. A bűnmegelőzési kezdeményezések hatására, a bűnmegelőzés társadalmi intézményrendszerének országos megszervezésére hozott döntések realizálására, a témában hozott előterjesztések érdemi megvalósítására a '80-as évek közepétől, de még inkább végétől került sor, amikor sorra álltak fel (külön jogszabályi rendelkezés nélkül) a helyi bűnmegelőzési tanácsok (a fővárosban és több megyében), illetve a másik jelentősebb eredmény a rendőrség keretein belüli megelőzési osztályok létrehozása. Ezen előzményekkel jutottunk el 1989-1990 fordulójához, amikor is bekövetkezett hazánk politikai-gazdasági-ideológiai rendszerváltása, amely soha nem látott bűnözési hullámot is elindított. A rendszerváltás úgy köszöntött be, hogy a '70-es években elkezdődő kezdeményezések ellenére még mindig nem volt bűnmegelőzési törvényünk. Ugyanakkor a továbblépés jelei is megmutatkoztak. Ez mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy a '90-es évek közepétől a bűnmegelőzés terén átfogó jogszabályi rendezésre került sor, illetve kezdtek formálódni a bűnmegelőzés közösségi-civil kapacitásai. A rendőrség '90-es évek elején felállított speciális bűnmegelőzési szerveivel a bűnmegelőzés rendőri szervezete folyamatosan alakul. Ma már a bűnmegelőzés rendőri egységeinek országos hálózata működik. E mellett megjelentek az önkormányzati, kormányzati és lakossági önszerveződések is. Az 1990-es évek fordulójától úgynevezett civil bűnmegelőzésről is beszélhetünk, amelynek legváltozatosabb formái alakultak ki. Közöttük a helyi települések polgárőr-szervezetei, valamint a Szomszédok Egymásért Mozgalom (SZEM). Szintén a '90-es évek elején jelentek meg a különböző személy- és vagyonvédelmi szervezetek. A kormányzati bűnmegelőzési tevékenység rendszerváltást követő időszakából ki kell emelnünk az Országos Bűnmegelőzési Tanács létrejöttét, a kidolgozott Országos Bűnmegelőzési Programot. A hazai bűnmegelőzés történetében egy újabb pozitív eredmény, hogy 1998-ban létrejött az Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány, majd 2001-es megszűnésével jogutódként a Biztonságos Magyarországért Közalapítvány, illetve az Országos Bűnmegelőzési Központ. Ezekre az állami szervekre és programokra – az idő haladtával – olyan feladatok ellátását bízta, mint: az önkormányzatoknak, a civil szervezeteknek és az állampolgári bűnmegelőzése irányuló kezdeményezéseknek, a rendelkezésre álló pénzeszközökkel, pályázati úton történő támogatása; a személy elleni súlyos erőszakos bűncselekmények áldozatainak kárenyhítése; katasztrófavédelmi és áldozatvédelmi tennivalók; a korrupció megelőzése; a sértettekkel kapcsolatos megelőzési feladatok koordinálása, valamint a kábítószer-fogyasztás megelőzése. Az állami megalakítású szervezetek mellett számos az önkormányzatok, vállalkozások,

szakmai szövetségek, és az áldozatkész állampolgárok által felállított alapítvány dolgozik a bűnmegelőzés érdekében. Többek között a Magyar Polgárőr Szövetség, a Társadalmi Összefogással a Bűnözés Ellen Alapítvány, a Magyar Bűnmegelőzők Szövetsége, vagy akár a Magyar Kriminológiai Társaság. Fontos eredmény továbbá, hogy 1998-ban a BM Társadalmi Kapcsolatok és Kommunikációs Irodáján belül létrejött az Áldozatvédelmi Iroda. A bűnmegelőzés legújabb kori történetének egyik utolsó szakasza 2003 őszére esett, amikor is hosszú előkészítői munka eredményeként, amelynek állomásait az előbbi intézmények és rendelkezések tükrözik, elfogadásra került az Országgyűlés részéről a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. Most került először a legnagyobb politikai ülés elé a bűnmegelőzés ügye. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája beindítása óta több mint két év eltelt. Időközben összeállt a nemzeti cselekvési program megvalósítására irányuló kormányprogram, és megtörtént az első éves parlamenti kormány beszámoló. Itt tartunk most.

3) A bűnmegelőzés eddigi hazai rendszerét áttekintve, összehasonlítva a nemzetközi megoldásokkal, elmondható, hogy a magyar fejlődés iránya követi az európai bűnmegelőzési intézményrendszerek kialakult rendjét. A bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának kidolgozásakor a törvényalkotók szem előtt tartották az Európai Unió tagállamaira vonatkozó követelményeket, az ENSZ, valamint az Európa Tanács ajánlásait. Az ajánlások fényében a nemzeti stratégia a komplex és differenciált bűnmegelőzés jelentőségét hirdeti, intézkedéseit ennek értelmében dolgozta ki. A magyarországi bűnmegelőzés a '90-es évek elején lépett olyan szintre, amikor következetesen megkezdődött a bűnmegelőzés problémájának állami, kormány szintű kezelése, és az ez irányú utak keresése. Ennek egyik következménye, hogy a nemzetközi szervek ajánlásait mind inkább beépítik a hazai rendszerbe. Megkezdődött Európához való felzárkózásunk, a bűnözés elleni harcot szolgáló kormányprogramokban a bűnmegelőzésnek állandó szereplővé tétele. E cél érdekében elkezdődött a bűnözés kontroll feladatainak megvalósítását szolgáló szervezetek felállítása; a bűnözésre és annak tendenciájára vonatkozó hiteles adatok gyűjtése; kutatások kezdeményezése és finanszírozása; egyes bűncselekménytípusok tudományos megismerése és bűnmegelőzési módszerek kidolgozása; prevenció programok megtervezése és megvalósításának elkezdése. Megjelentek a törekvések a koordináció megteremtésére a rendőrség és más bűnmegelőzésre hivatott szervek, intézmények között; a társadalom tagjainak mobilizálása a megelőzés érdekében; a hiteles tájékoztatás érdekében együttműködés kialakítása a médiákkal; kooperáció létrehozása a megelőzéssel harmonizáló hatékony és racionális büntetőpolitika kialakítása érdekében. A nemzeti bűnmegelőzési stratégia elfogadása óta nem telt el nagy idő, bizonyos programok beindításának és végrehajtásának határideje még le sem járt. Így a program eredményessége

még nem igazán mérhető. Az azonban már elmondható – a kormány első éves beszámolója alapján, hogy a kialakulóban lévő szervezeti rendszer átvette a külföldön már bevált intézményi struktúra egy jelentős részét (így is akadnak jócskán olyan külföldi bevált módszerek, amelynek bevezetését nem szabadna elhalasztanunk), felmutathatóak – a dolgozatban részletesen tárgyalt - program eredmények. Ugyanakkor nem egy kezdeményezés beindítását kétségessé teszik a fennálló finanszírozási gondok.

4) A fiatalkori kriminalitás megelőzésének hagyományos és speciális eszköze a büntetőjogi felelősségrevonás. A fiatalkorúak büntetőjogának fejlődésében egy trend kezd kirajzolódni a legtöbb európai országban, beleértve hazánkat is. E jog-közelítések mögött ott munkálkodnak a különböző, a fiatalkorúak büntetőjogával kapcsolatban hozott nemzetközi egyezmények és ajánlások, illetve az ezekhez történő csatlakozások. A hazai joganyagot elhelyezve a nemzetközi trendbe, elmondható, hogy a magyar szabályozás alapjaiban megfelel a nemzetközi elvárásoknak, a nemzetközi ajánlásoknak, és többé-kevésbé az egyes nemzeti jogoknak. A fiatalkorúakra vonatkozó hatályos joganyag vizsgálata azt tükrözi, hogy megvalósul a fiatalok felnőttektől eltérő kezelése, a nevelési szempontok és a speciálprevenció elsődlegessége, a szabadságelvonás végső jellege, és érvényesülnek bizonyos garanciális jellegű normák is. A fiatalkorúak büntetőjogára történő külföldi kitekintés igazolta, hogy nemzetközi szinten a nevelés, a reszocializáció, a reintegráció céljai és eszközei a büntető igazságszolgáltatás részét képezik. (A garanciális elvek érvényesülése mellett.) A hazai jogszabályváltozás is követte e célok deklarálását, ugyanakkor a megvalósítás terén még messze vagyunk az irányadó országoktól. Látnunk kell, hogy elvi síkon a hasonlóság mellett, a gyakorlati megvalósíthatóság feltételei már korántsem ilyen kedvezőek. Egyfelől a fiatalkorúakra vonatkozó szankciórendszerünk nem olyan gazdag, mint ahogy a külföldi joganyagok elemzésénél láthattuk, így korlátozottabb a hazai igazságszolgáltatást nyújtók lehetősége arra, hogy a fiatalkorúak „mindenek felett álló érdekét” szem előtt tartásuk, kisebb a felnőttekre irányadó szabályokhoz képest az eltérés. Hazai jogszabályozásunkról elmondható, hogy a legtöbb nyugat-európai szabályozási modellhez képest kevésbé rugalmas megoldásokat tartalmaz, ami a fiatalkorúak büntetőjogát illeti. Szűk az alternatív szankciók köre, a diverziós eljárások lehetősége. Másfelől a személyi és tárgyi feltételek sem adódtak olyan mértékben, hogy a nagyobb differencia és a szakszerűség minden szinten igényelt követelményét teljesítsék. Általában elmondható, hogy a deklarált célok széles körű gyakorlati megvalósításának gátja a nem megfelelő számú alternatív szankciók léte, valamint a nem kielégítő intézményi háttér.

5) A disszertáció konkrét kutatási terepe volt a bűnismétlő fiatalkorú elítéltek körében végzett empirikus börtön vizsgálat. Eredményei a következők.

a) Nem igazolódott be a maga teljességében azon előzetes hipotézis, hogy a bűnismétlő fiatalkorúak rendszerint gyermekkorú elkövetőként kezdik meg életútjukat. Ennek ellenére a hipotézis felállításának jogosságát támasztja alá, hogy ha a megkérdezettek többségének nem is volt gyermekkorában rendőrségi/büntető ügye, ugyanakkor a megkérdezett bűnismétlő fiatalkorúak fele gyermekkorú elkövetőként kezdi meg életútját. Esetükben maga a bűnismétlés, és mindenekelőtt adott elkövetőknél a visszaesés ténye a korai fiatal években, önmagában feltételez egy lassan formálódó bűnözői karrier kialakulását, amelynek kezdő állomása a gyermekkorban elkövetett normasértés.

b) Igazolást nyert azonban az a feltevés, hogy a bűnismétlő fiatalkorú bűnözők többségére jellemző a társadalmi munkamegosztásból való kimaradás. Ez jelenti – a bekerülés előtti időszakra jellemzően – mind az iskolai teljesítésben jelentkező lemaradást, a tanulmányok idő előtti, korai befejezését, mind a foglalkozásra való kiképzés hiányát, mind a munkanélküliséget.

c) Szintén az igazolt hipotézisek közé tartozik az, amely szerint a visszaeső fiatalkorú bűnözők esetén rendszerint kimutatható egyfajta hibás erkölcsi-értékrendbeli állapot, amely kimutatható a társadalmi magatartásszabályok és követelmények iránt fennálló érzelmi-értelmi érdektelenség megnyilvánulásában, illetve a társadalmi valóság hibás észlelésében.

d) Kutatásunk alátámasztotta azon korábbi kutatások vizsgálati megállapításait, amelyek a bűnelkövetés, illetve a szociális minta közti összefüggést igazolta. A mi visszaeső fiatalkorú bűnelkövetőinknél is nagyobb részt kimutatható volt a kortárs csoportok elégtelensége, illetve a családi mintában kimutatható kriminális jelleg, amelyek – feltételezhetően, és a fiatalkorúak vallomásai szerint is - alapját adták adott személy társadalmi beilleszkedési zavarának, bűnelkövető magatartásának.

e) Tudjuk, hogy a család, a baráti társaság, a szűken vett szociális háttér milyen messzemenő hatással bír egy éppen formálódó fiatal személyiségére, vagyis ezek minősége a bűnismétlés lehetőségét sokban eldöntheti. Láthattuk, hogy elítélteink jelentős részénél kimutatható az elégtelen szociális háttér. Emellett kutatásunk azt az eredményt is hozta, hogy fiataljaink döntő többsége ugyanabba a közösségbe tér vissza, ahol elfogatása előtt élt. A reszocializációra, utógondozásra rávilágító kérdésekből az derül ki, hogy az előbbi feladatokat hivatalból végző intézményekkel a fiatalok nem is kerültek kapcsolatba, kivételt képez a pártfogói szolgálat (de ez sem kimagasló szinten). A megkérdezettek - megítélésük szerint -

segítséget az újbóli társadalmi beilleszkedéshez, az újrakezdéshez, döntő többségében a szüleiktől kaptak. Mindez megkérdőjelezi - a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése kapcsán - a nemzeti stratégia feladat lebontásának komolyságát, amelyben az egyes szakágak, illetve a közösségi bűnmegelőzés színterei, s feladataik részletezése történik meg.

IV. A kutatás eredményeinek hasznosíthatósága

1) A fiatalkori kriminalitás mindig is kitüntetett kutatási területe volt a hazai és a nemzetközi kriminológiának, és kezdetektől fogva élénk érdeklődés fordult, adott elkövetői kör normaszegő viselkedése irányába, számos témakört felölelve. Amennyire igaz, hogy a hazai kriminológiai kutatások tárházában gazdagon állnak rendelkezésre a fiatalkori bűnözésről szóló dokumentációk, annyira adósok vagyunk bűnmegelőzésük, s általában a prevenció problémájának elemzésével. Természetesen nincs egyetlen olyan komoly hazai monográfia sem a témakörben, ami legalább egy fejezetrészt ne szánna a fiatalkori bűnözés prevenciójának. A rendszerváltást követően számos, kimondottan ebben a témakörben íródott cikkel találkozhatunk. Ugyanakkor egyetlen olyan hazai munkát nem tudunk felmutatni, ami a bűnmegelőzés problémáját - beillesztve a fiatalkori bűnmegelőzés speciális követelményeit és rendszerét – teljes körűen tárgyalná. Talán még az a kijelentés is helytálló, hogy a fiatalkori bűnmegelőzés főbb tendenciáinak kutatása, nemzetközi feltérképezése, illetve a hazai kialakult rendszerrel való összevetése (s az így kapott eredmények továbbgondolása), valamint mindezeknek egy átlátható, összehangolt rendszerben való prezentálása, csaknem teljesen előzmény nélkül való a hazai szakirodalomban. Az értekezés e hiányosságot igyekezett pótolni valamilyen szinten ezzel a munkával.

2) A „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája” kapcsán a bűnmegelőzéssel – mindenekelőtt a fiatalkorúak prevenciójával – kapcsolatban bemutatott helyzetelemzés, valamint a feltárt lehetséges problémák, remélhetőleg hozzájárulnak ahhoz, hogy a bűnmegelőzési törvény elkészültéig e kérdések tisztázódjanak. Ide értve a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjog-alkotással kapcsolatos felvetéseket, valamint az empirikus vizsgálat kapcsán a bűnismétlő, visszaeső fiatalkorúak kapcsán megfogalmazott továbblépési javaslatokat.

3) A bűnismétlő fiatalok kutatása nyomán szerzett tapasztalatok alkalmat szolgáltattak a kriminológia tudományára és a kriminológiai kutatásokra vonatkozó megállapításokra is, amelyek reményeink szerint hozzájárulhatnak a tudomány belső fejlődésének elősegítésére, s új ismeretekkel való gyarapodáshoz. Ezek szűkebben kifejtve a következők:

a) A hazai kriminológiai kutatásokban korábbról nem állnak rendelkezésre (fiatalkorú) bűnismétlőkkel kapcsolatos vizsgálatok, legfeljebb a visszaesőkre vonatkozólag találunk erre utalásokat. Mivel a bűnismétlők könnyen a visszaesők, vagyis a fiatalkori bűnözés kemény magját jelentő elkövetők csoportjában találhatják magukat, egyben szigorúbb joghátrányokkal sújtva, így a bűnmegelőzést szem előtt tartva nem nélkülözhetjük a bűnismétlők megismerését. Ezzel a megállapítással szeretnénk kifejezni a kriminológiai kutatásokkal szemben azon igényünket, hogy szükség van e körben speciális vizsgálatok elvégzésére.

b) A kutatással kapcsolatos gondok tárgyalásánál a dolgozat rámutatott arra, hogy a kiterjedtebb adatgyűjtést mennyire korlátozza azaz objektív körülmény, hogy a fiatalkorúak aktái, illetve a büntetés-végrehajtás intézményeiben fellelhető információk nem adnak felvilágosítást az elítéltek korábbi bűnözői életvitelére és jogkövetkezményeire (ez alól egyedül a visszaeső fiatalkorú a kivétel). Ez azt is jelenti, hogy az elítélt bemondására vagyunk ítélve, ha bővebb adatokat kívánunk. Ezért javasoltuk az egyes elítéltek vonatkozásában az eddiginél szélesebb területekre kiterjedő adatlap alkalmazását, amelyben fellelhetőek az elítéltek korábbi elítélései, bűnözői karrierjének állomásai, a büntetés-végrehajtás és az utógondozás előző adatai, az itt dolgozók fiatalra vonatkozó véleményei. Tisztában vagyunk azzal, hogy a javaslat bizonyos értelmezésben felvetheti a személyiségi jogok, illetve az adatvédelmi jogok esetleges megsértését, vagy esetleg azt, hogy a fiatalkorú egész életében cipeli magával részletes aktájával előélete minden mozzanatát, esélyt sem adva a megbocsátásra, feledésre, de esélyt adva a bűnözői életmód állandó szem előtt tartására. E valós félelmek ellenére is kikerülhetetlennek tartjuk a jelenlegi adatbázis megújulását, amelynek esetleges létrehozását a legkörülményesebben, az elítéltek különféle jogaira való tekintettel, a még túrt határon belül gondoljuk megoldhatónak. Természetesen nemcsak a kriminológiai vizsgálatok számára lenne hasznos, ha pontos adatok állnának rendelkezésre az elítélt múltjára nézve. Hasznos volna adott esetben a nyomozó hatóság munkájában, a bírói ítélkezésnél, illetve a nevelőtisztek valamint az utógondozást végző pártfogók számára is a megfelelő módszerek kiválasztásához.

c) A kutatás ráirányította a figyelmet arra a követelményre, miszerint a bűnözés elleni harc, a bűnmegelőzés, a bűnismétlés megakadályozása szempontjából szükség van a különböző megelőzési eszközök hatásosságának vizsgálatára is. Ez a bűnismétlő, visszaeső fiatalkorúak esetén egyfelől a büntetési nemek, és mértékek hatásosságának

vizsgálatát kell, hogy jelentse, másfelől a pártfogó felügyelet eredményességének mérését. Ez utóbbit leginkább utánkövetéses módszerrel lehet mérni, ami a mostani szervezeti keretek között úgy tűnik kivitelezhetetlen. Akadálya egyfelől a létszámihiányból adódó kapacitáshiány, másfelől az adatvédelmi törvények sem támogatják ezeket a kutatási célokat. E korlátoknak orvosolásán érdemes tovább gondolkodni.

d) A börtönben tett látogatásaink nyilvánvalóvá tették, hogy a bűnismétlő, visszaeső fiatalok elítéltek esetén kimagaslóan fontos a börtönviszonyok megismerése, nem pusztán az elítéltek véleményének meghallgatása útján, hanem a hétköznapi életükkel való megismerkedéssel. A bűnmegelőzés és a bűnözés elleni harc szempontjából szükség van a büntetés kiszabás hatásosságának vizsgálatára, s ez mindenekelőtt a bűnismétlők és a visszaesők esetén tehető meg. A hatékonyság vizsgálat nem pusztán a büntetési nem, vagy a kimért mennyiség, a letöltendő hónapok, évek tanulmányozását jelenti. Emellett fontos megismerkedni az adott fogvatartási intézmény milyenségével, beleértve a zárkák, illetve a szabadidős helyiség tisztaságát, felszereltségét vagy éppen sivárságát, illetve a végrehajtás gyakorlatát, ezen értve például a börtönőrök, nevelőtisztek hozzáállását a pedagógiai munkához, az itt folyó oktatásnak és szakmaképzésnek a munkaerőpiacon való megfelelését, a szabadidős programok konditermen kívüli gyakorlatát, az elítéltek börtönön belüli és kívüli kapcsolatrendszerét. Sőt a börtönviszonyok között az előbbi tételek sakkozásával, a megfelelő személyi és tárgyi feltételek megléte mellett, akár megfelelő hatás kísérletek is végezhetőek a különböző rendelkezésre álló, vagy éppen bevezetésre szánt eszközök kipróbálásával. Ez azonban még nagyon a távoli jövőre mutat, de esetlegesen irányt adhat az újabb kriminológiai vizsgálatoknak, nemcsak magának a kísérleteknek a lebonyolítására, vagy az így kapott eredmények elemzésére, hanem akár annak vizsgálatára is, hogy ezek a hatékonyság kísérletek hogyan lennének alkalmazhatóak úgy, hogy az elítéltekre nézve ne járjon hátránnyal, valamint a bűnmegelőzést szolgálja.

V. Az értekezés témakörében megjelent publikációk jegyzéke

Fiatalkorú bűnözés Zala Megyében

Doktoranduszok Fóruma. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa. Miskolc, 2000. pp.125-134.

A büntetőjogszociológiai iskola hatása a fiatalkorúak büntető jogszabályozására

Gyermekvédelem – nevelőközösségek. FICE Kiadványok, Budapest. 2000/1-2.szám. pp.72-97.

Gyermekkorú bűnelkövetők

Család – gyermek – ifjúság. X. évfolyam. 2001/6. pp.17-25.

A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében

Család – gyermek – ifjúság. XIV. évfolyam. 2005/1. pp.7-23.

Közlésre elfogadva:

A fiatalkori kriminalitás megelőzésében szerepet játszó fontosabb legújabbkori nemzetközi dokumentumok

Család – gyermek – ifjúság.

A fiatalkori kriminalitás hazai megelőzésének gyenge és erős pontjai

Valóság.

A fiatalkori bűnözés megelőzése, avagy a fiatalkorú bűnismétlők kriminálpszociológiai vizsgálata

BMK Biztonságos Magyarországért Közalapítvány.